Chanchin

Zoram Kristian Hmasa Tihduhdahna

(Zirtirtu Vaikhawla sawi)

Buatsaihtu
Pu Lalhmuaka B.A.

Żoram kristian hmasa tihduhdahna

(Zirtirtu Vaikhawla sawi)

Buatsaihtu: Pu Lalhmuaka B.A.
(Retired H/S. Headmaster)

SYNOD PUBLICATION BOARD

PUBLISHED
BY
THE SYNOD PUBLICATION BOARD
AIZAWL, MIZORAM

First Published 1985
Copies 3000

PRINTED
AT
THE SYNOD PRESS
AIZAWL - 796001
MIZORAM

A bu chhûng thute.

PUBLICATION BOARD THUCHANG

He lehkhabu hi a buatsaihtu Pu Lalhmuaka, (Retired Headmaster) hian Synod Publication Board-ah a rawn theh lût hlauh va. Ngun taka en a nih hnuin, a buatsaihtu nêna inberâwn zêlin chhuah tûra buatsaih a ni ta a.

Kan ram Kristianna hi la naupang hle mah se, thil hlui chhinchhiahna lehkhabu kan nei ṭha lo hle mai a. He lehkha hian ram puma thil thlengte fûn kim sêng lo mah se, engemaw chenah Kristian hun tîra kan awm dân min hriattîrtu atân ṭangkai thei ngei tûra rin a ni a. Chuachhapah ringtu hmasate harsatna tawh dân kan hriat hi ṭhangtharte ṭanpuitu a nih ngei beisei a ni bawk a. Chutiang rilru chuan he lehkhabu hi chhuah a lo ni ta a ni.

A ziak dân kalhmang hi hriat fiah harsa deuh hlek lai te a awm a, kualkhung (bracket) chhûnga ziak hi amah Pu Lalhmuaka a nih ziah chhinchhiah nân— Ziaktu, tih a ni a. A bu tâwp lama Vânphunga chanchin leh bung V-na hi Pu Lalhmuaka ziak bîk a ni e.

Upa C. Sângzuala
Editor

Upa C. Lalhmingthanga
Publisher

THUHMA

He lehkhabu hi zirtîrtu Vaikhâwla Hriatrengna atâna ziak a ni a: **Amah hian 1942 khân lehkhabu, ROBAWM tia a vuah a ziak a:** tah chuan sikul lama a thawhna lam, tlêm tal pawh a ziak lang lo chu, mak ka ti hle a. Zoram puma thingtlâng zirtîrtu hlawhtling berte zîngah a telin ka hre si a; tichuan, Pastor upa deuh mai hi ka zâwt ta chawt a. Ani chuan, "Anni kha, an awmna khuaah Kohhran dintu an ni a; an sikul aiin an Kohhran din kha an vei zâwk alâwm," a ti thên mai a. A dik âwm hle e

Robâwma thu ziak hian, ringtu hmasate nun dân leh awm dân a hril chiang hle a; chu bâkah chuan, Zoram puma ringtute tihduhdahna ropui ber chanchin ziakna a lo ni bawk a. Tichuan, Zorama ringtute hriat ve atân he lehkhabu hi ka buatsaih ta a ni.

Synod Publication Board-in min chhutsak hi ka lâwm tak zet a ni.

Lalhmuaka

BUNG 1—NA

Ziak chhan tlangpui

Zoram Kristian ram

Zoram Kohhran Jubili khân, Missionary hmasa pathumte hriatrengna lung phun hialin, inserhna inkhâwm neih a ni. Chutah chuan, Pu Mena (Rev. E.L. Mendus) chuan, "He hmun tê tak têah hian, Lal Isua Chanchin Ṭha hrilhna ṭan a ni a: Tûnah chuan, kil tin a dêng chhuak ta; Zoram makna chu hei hi a ni ..... Zoram pâwnah, chhak lamah, thlang lamah, chhim lamah, hmâr lamah, va kal teh u, tah te chuan Kristian in hmu zêl ang. Chuvâng chuan, hemi hmun hi, hmun thianghlim a ni e," a ti.

1941 Chhiarpuiah chuan, Zoram mihring 152,786-ah Kristian 98,108 an ni; chu chu zaah 65.97 (65.97%) tihna a ni. 1950-ah chuan, Zoram hi kristian ram a lo ni tak tak ta, 1951 Chhiarpuiah chuan, mihring 196,202-ah kristian 157,515 a lo ni ta; chu chu, zaah 80.31 (80.31%) tihna a ni. He chhiarpuiah hian, inchhiarna lehkha (Documents) endiktu pâwl khatah ka tel ve a: Selıng, Tlângnuam leh Bâktâwng vêl khua mihring 5,000 zet hming ziakna, etc. kan en dik a (chutih lai chuan, ram pâwn lam mi, pakhat mah an awm lo). Hetah hian, kristian lo chu pathum (3) chiah an awm: pathum zînga naupang ber chu kum 75 mi a ni. "Zoram chu kristian ram," a ni tih theih ngei a ni tawh a nih chu.

1951 chu, Missionary hmasa ber Pu Buanga leh pu Sâpupa Aizâwl an lo luh aṭangin kum 58-na a ni a; Pu Sâphluia, Chanchin Ṭha hrila, thingtlâng

khuaa a zinna hmasa ber aṭangin kum 53 vêl a ni. Mizo, Chanchin Ṭha hril tûra an zin chhuah hmasak ber aṭangin, kum 50 vel a ni e. Kum 50 âwrh chhûnga, Zoram chhûnga, zofa hnahthlâk zawng zawng deuhthaw Kristian an lo ni ta mai hi; a chhan chu hêngte hi an ni ngei ang e.

1) Lal Isuan, tuifinriat râl aṭangin, Ama thlan chhuah ngeite a rawn tirh luh vâng a ni. Khasite chuan, "Mizo zawng, in vânnei êm mai, Missionary ṭha tak tak leh Doctor thiam tak leh ṭha tak in nei ṭhîn a," (Dâwrpui Pastor Thanga sawi) an ti.

2) Kohhran Harhna ṭhuang li te kha 1906, 1913. 1919, leh 1933 an ni. 1919 Harhna hi chuan, Zofa hnahthlâk awmna zawng zawng a dêng chhuak kim vek a ni.

3) Khaw hrang hranga kohhran dintute rinawmna leh thawhna avâng. Hêng mite hi, khatih laia Lal leh upate chuan, 'Mi tling lo,' tia an deu sawhte an ni hlawm a; Mahse Lal Isua an rinna chu, sakawr peh phawn zawh loh hnim ang tluta nghet a ni thung. Hêng mite hi, kei chuan, 'Lal Isua LONE RANGER-a te,' ka ti mai a ni.

4) Thingtlâng zirtîrtu hmasate kha an ni leh a. Dr. Fraser M.D. khân, tlangvâl, puanthuah khai, 83 a châwm a; an zînga ṭhahnem takte chu, thingtlâng khuaa zirtîrtute an ni ta hlawm a; an awmna khuaah chuan, Kohhran phuntu an ni zel a ni. Hêng kohhran dintu zirtîrtute hi, Assembly (tûn lai SYNOD) pawhin, kohhran Upa nihna a pêk kha. Zoram zir-

na lam ka ngaihtuah lai chuan, Pastor pension, upa tak bulah hian, 'A pawi hle mai, zirtîrtu hmasate khân, an sikul chanchin chhinchhiahna an lo nei hlawm lo a,' ka ti a. Ani chuan, 'An sikul enkawlna aiin, an kohhran din enkawlnaah an inpêk zawk vâng zâwk a ni e,' tiin min chhâng ta thên mai a. A dik viauin ka ring ta a ni.

Zirtîrtu Vaikhawla hi an zinga mi a ni ve a. He lehkhabuah hian ama chanchin a tam ber dâwn a ni. Lal Isua rawng a bâwlna te, Amah a rinna te, Ama tâna a inpêkna leh a 'testimony' te hi, mite hrilh ve chi niin ka ring a; a sikul hna leh thil dangte pawh telh a ni bawk. Ani hian, thu tlêmte a ziak a, ROBAWM a vuah. Ka ziak tam berte chu hemia mite hi an ni a; tin, ama kâ leh ka Ni, Lalchhawni (Vaikhâwla u) kâa ka hriatte pawh ka hmang bawk a; chûng chu thu belh ka ti a, a dang lehte chu, ka hriatnate hming tihlan zêl a ni ang, hêng bâkah hian a kaihhnawih dangte pawh telh nual a ni ang.

LONE RANGER hrilhfiahna

Tûn lai ṭhangthar, naupang te, sâpṭawng sikula zirte tân chuan hrilhfiah ngai lovin an hre thiam a; LEGEND (Pu Chhûra thu) ang hiala, RANGER hote sawi a lo nih theihna, sâp chanchinbu, READER'S DIGEST-a ka chhiar, ka sawi mai dâwn a ni. Anni hi, America khawthlang lama, thlalêr ram hlauhawm, rûkru rual leh suamhmang rual leh RED INDIAN-ho awmna ram kal tlanga pêmte hruaitu leh vêngtu an ni; ṭanpui ngai, mangang ngenna chhângtute an ni bawk. Khaw pakhat chu, mi sual rual,

mi ṭha thah pawisa miah loho hian an awp bet tlat mai a. Tichuan, RANGER-ho puihna an dîl ta a. 'An rurain, an ṭhahnem si a, pali, panga vêl in rawn tir loh chuan, mi pahnih, khat han beih mi an ni lo e,' tiin lehkha an thawn a. Ranger-ho dânah chuan, mi pakhat aia tam, hmun khat bei tûrin an tîr ngai si lo a, pakhat chauh an tîr ta a. Chawlhkâr khat pawh a ral hmain, a phin darh ta vek mai a; aṭhen a kâp hlum a, aṭhen a man bawk a; chu chu thawnthu (legend) anga an chanchin an sawi ṭan tâkna a ni e, an ti. Zoram thingtlâng khuaa, Kohhran dintute hi, mahni chauha, thim lal kulh beitute an ni; an ṭhiat thei zel bawk; chuvâng chuan, 'lone ranger' an ni e.

BUNG II NA

Zirtirtu Vaikhawla (1886-1956) leh tihduhdahna

Hmasang chanchin

A pa hming chu Laizavunga a ni; an thlahtute a chhuinaah chuan palina (4-na) a ni. An pi pu atanga, lal upa, mualkîl, an ni fo ṭhîn a: Laia hian fa pathum a nei, Lalthâwma, Lalchhâwni leh Vaikhâwla. An pa hi fapa mal, pianpui dang nei miah lo a ni a; Chuvâng chuan, a pa Dârkhawliana chuan, "Kei pawh fapa mal ka lo ni tawh a. Ka fapa hi a mal em a, a unau atân, mi ka zawnsak teh ang," a ti a; tichuan fahrah, Kâwla leh a pi, a inah a la lût a,

fa angin a awmpui ta a. Kâwla chu a lo puitlinin, Kâwlhniara sal, nula Rotuahi nupuiah a neihsak; a indantîr ta a. Kâwla fa upa ber chu, Khawzathanga a ni; ani hming hi a lang ve fo ang. Laia chuan unau ṭha tak a nei ta a ni. Kâwlhniara hian, sal man dang, Leire mi, mi huaisen hmingthang tak lo ni ta, Thatpua a nei a; Rotuahi chu, Thatpua nuṭa ang a lo ni ta a ni: tin, Kâwlhniara hi Pâwih a nih avângin, Pâwih chhûng leh khat an siam a ni ta bawk; huaisen hmingthang Thatburha hi. Thatpua fapa a ni.

Robâwm buin a sawi dân chuan, Dârlawng tlâng dunga, Buangtheua khuaa kan awm laiin, ka pa chu a thi ta a; chu chu, khawthlang vai kah lai a ni a; kei chu kum thum mi lek ka ni a. Ka pa thi tûr chuan, 'Laichîn dang narân belh chu a ṭha lo ang a, ka u, Kâwla kha a zaidam a, lo pan ula, a ṭha ber ang e,' tiin thu min hnutchhiah a. Ka u, Lalthâwma hi kum 14 vêl mi chauh a la ni. Kan chanchin an hriat veleh Khawzathanga chuan min va hruai ta thuai a. Kan lal chuan kan ro zawng zawng, Ṭhihna te, leh thil dangte min lâksak vek, kan Silai ṭha nên; tichuan kut rua'.in min va hruai ta a ni. Hmân lai lalte hian, bâwih fa lo pawh, an mi ṭha chawimawi te chu, an sum hetiang ni khuaah hi chuan an la mai mai rêng ṭhîn a ni. Kan ro min lâksak zawng zawng chu se sâwm hu a ni ang. Pawibawia khua, Khawruhhanah chhûl khat chhuak ang chiahin, kan awmho ta a. Kâwla hian Khawzathanga chauh fapa a nei a; ani chuan fa u ber chan a chang a. A nupui, Tlânghauhi chu, nu ngilnei, rilru nei tak a ni a,

Rêlnî fahrah unau thum chungah, sawisêlna tûr kan nei lo; kan vânnei ngawt mai. Khawruhlianah hian mi hlânin mi a hâl darh (1892 thâl lai) thlengin kan awm a. Vânphunga indanna, Rawkawnah kan lût leh a; hemi aṭang hian, Vânphunga khua kan ni ta reng a ni.

Chanchin Tha engin a rawn chhun tan

Kum 1897 lamah chuan SIHFA-ah kan insawn leta kan awm lai hian, mi pakhat Vawmkaia'n a, aw, b, a rawn hâwn a, a Aizâwl zinin; chu chu Zawlbûkah, tlangvâlin an zir ṭhîn a; an zîngah chuan ka tel ve ṭhîn a. (Thubelh, 1928 khân pa upa tâwk tak, Saiṭhuama chuan, "Sihfa awm laiin, tlangvâlin, a, aw, b, kan zir ṭhîn a, zawlbûk chhuatah; i pa hi naupang a ni a, kan tluk hauh lo ṭhîn nia," a ti a. Agi hi, Changzâwla Kristiante vêng hranga awmho hotu a ni). Kum 1900 kum hian, sawrkar kum chhiar dân leh, Pathian thu kan man thiam ta a ni. 1901-ah chuan Khandaih kan zuan a, kristian nun dâng awm tâlh ka tum zêl a; mahse, tihpui tûr an awm loh avângin, rilrua lâwmna mai lo chu, thil dang a tih theih chuang lo. Ka chhûngte chuan min la thawi lui reng tho.

Pathian thuin min fan dan

Aizâwla ka kal thelh hma daih, 1898 khân, Sihfa Zawlbûkah, upaho ṭhu khâwm hian, "Zosâp Pathian hi hi kan hriat chhuah vek chuan, âra inthawi ai chuan a ṭha zâwk a, fuliafa meuha inthawi chu a tluk âwm lo e," an tih hi ka hria a. Chuti a nih hrim chuan, âr mah hekin, ka zir ang e, ka ti rilru

ta tlat a; ka hriat thiam phei chuan a ṭha ngei ang a, kawng awlsam zâwk zuk nia tiin. Pathian hla ngaihsakna rilru ka nei ta rân a ni. Tin, 1895 fawvâng awllên laiin, ka u, Lalthâwma, (chu chu Saitual phûla kan awm lai a ni) Pu Buangate hnênah a zuk inhlawhfa a, 'Isua vânah a awm a, Khawvêlah zuk lo kal a,' tih hla hi a rawn hre chhuak vek a; ka zir a, ka sa fo tawh rêng a ni.

Sihfa khaw pawimawhna

Hetih hun lai Zoramah chuan Sihfa khua hi, thil inṭanna bul ber a ni rêng a; hêng angte hi:
(1) Pathian thu chhuahna a ni a; (2) a, aw, b, zir ṭanna a ni a; (3) Vai ṭawng zirna ngaihtuah ṭanna a ni bawk; (4) Zoram pum Chhiarpui hmasa ber, 1901, neihna a ni leh. (He chhiarpuiah hian, kristian zawng zawng 45 an ni a; ziak leh chhiar thiam tawhte chu, an zain 761 an ni tawh). Kei pawh ziak leh chhiar ka thiam tawh a, number pawh 1,000 thleng ka hre thiam tawh bawk. Khawchhiartu, Saikhama ka zui a, hma mi tisâwn hle bawk; khâwlchhut lehkha a la awm rih lo. Hemi hnu lawk hian mi pakhat, Bâwihpâwngan khâwlchhut Thuinchhâng Bu hi a chhiar a; ngun takin ka lo en ve reng a, "Shawi shel suh u," tih hi a han chhiar a; s, h, aw, i, e, u,-te hi ngaihruatnain ka man thei nghâl a. Khâwlchhut hawrawp ka hre chhuak a ni nghâl ta a. Muang takin, zawi tê têin ka chhiar thei ve ta zêl a ni; a hranpain ka zir lo.

Pathian thu ka ngaihven tan

Hêng lai vêl hian, Pathian thu chu ka ngaihtuah rêng a; chawlhni (Pathianni) a awm tih chu kan hria

a. Hemi ni chauh hi sipai hovin rawsawt lâk nîah an hmang ṭhîn a, chuvâng chuan, 'rawtsawt lâk nî' tih a ni reng zâwk ṭhîn. Vawi khat chu, Chhuanbâwiha nuten inthawi nân tuikhur tui la tûrin min tîr a; ka kal ta a, daifîm hi dawl hnahin ka khawnkhâwm a; tin, daifîm tuiah chuan kawtlaia lung te mûm mâm deuh deuh pathum ka thlâk lût a; ka pe ta a, inthawina atân chuan an hmang ta a. Ka rilruin ka chhinchhiah tlat a, tuikhur tui a ni si lova, ka ti rilru a; an dam ta tho mai si, inthawi rin loh phah nân ka hmang ta tlat a. Pathian ni hi chhinchhiaha, serh zêl tûr a nih kan la hre rih lo. Zawlbûk kil khata a sawia sawi mai mai hi ka tih theih leh hriat tâwk a la ni rih chauh.

Thubelh :

Ka nî, Lalchhâwni chuan heti hian a sawi, "Sihfa awm laiin, kan lo vauah hian sih ṭha fê hi a awm a; kei chu hlo thlawh laiin khawsikin ka na a; Vaikhâwla hi naupang fel rân, dam thei mang lo a ni a. Ka nâ chu min riahpui ṭhîn a, chhuat laiah amahin a mu a. Ka nâ lha ka harh meuh lo ṭhîn ni tûr a ni; mei a thim veleh hian kan lo vaua sih huai, ramhuaiho hi kan chhuatah khân an lo lâm lût ṭhâm ṭhâm hian ka hmu ta ṭhîn a, 'Vaikhâwl, tho thuai rawh, kha, ramhuaiho chhuatah an lo lâm luh ṭhâm ṭhâm kha,' tiin ka au tho ṭhîn a. Ani lah chuan, 'I ninawm teivet e,' min tih khum mai ṭhîn a; engahmah a ngai lo thei tawh tlat zuk nia. A nâupan lai aṭang rêngin ramhuai hlauhna a nei nêp hle a ni e," a ti !

Hmàsawnna kawng a hawng hret :

Kum 1901 Khandaih kan zâwn kum khân, Aizâwla awm ṭhîn, Hrânga a lo hâwng hlauh mai a; Pathian lehkhabu– Luka, Johana leh Tirhkohte finkhâwm a han khâwn a; tin, Pathian ni chhiar dân a han hre bawk a; kan bei dûn ta a ni. Pathian thu chhiara ṭawngṭaihonate kan nei ta zeuh zeuh bawk. Mahse, thinlungah inthawi paihthlâkna hlauh rilru nghet chiah chu kan la nei meuh lo a ni e. Kan chhûngte n min la thawi lui fo ṭhîn. 1901 kum bul lamah, Tv. Thanga (Aw Lalpa chungnung ber kan fak hle a che .....tih phuahtu) ten min rawn tlawh hlauh mai a (Hei hi, Zofate ngei Chanchin Ṭha hrila, zin chhuah ṭum hnihna a ni; tlangvâl 6, pahnih zêla inkawpin, ṭhuang thumin, Aizâwl aṭangin an zin chhuak a nih kha—Ziaktu). Fuihna ṭha tak tak, hriat reng chi an sawi a, hêng ang te hi, "Tûnah hian naupang in la ni a, in chhûngten thawi lui che u mah sela in thinlungah a luh loh chuan, ramhuai tân engmah a sâwt lo vang, an insêng thlâwn mai a ni zâwk e. In tlangvâl hunah, in taksa leh in thinlung a lo puitling ang a, chumi hunah chuan in chhûngten an tilui thei tawh lo vang che u," tih te hi a ni.

Pu Saphluia a lo zin :

Kum 1902 Fawvâng dâwnin, Pu Sâphluia a lo zin ve. Kan bâwr ve hle mai, a hnêna lehkha zir tûra min hruai a tum a; mahse ka pain a phal loh avângin ka zui ta lo a; Hrânga erawh chu a hruai thla leh ta a. Thla khat ral hnuin ka pa chuan ka kal a phal hnuhnawh leh ta a. Kêl khâlin min

thawi zet a, ka nu nên Aizâwl panin kan kal ta a. Aizâwl kan thlen chuan, Hrânga khân, la naupang ṭu deuhin min ngai a. "Inrinni hian tlangvâlin hna an thawk ṭhîn a, naupangin puan an su nilêng ṭhîn a; naupang zual deuh tân chuan a hrehawm lutuk a; hâwng leh ta phawt ula, kum dangah lo kal leh zâwk rawh u," a ti a, kan hâwng leh ta a.

Sikul kan nei ta :

Kum 1903 March thlaah Hrânga kha, Primary pawh pass lovin, kan khaw zirtîrtu-ah a lo chhuak ta hlauh mai a; Zoram pumah thingtlânga sikul nghet ding hmasa ber a ni. Ka zir ve nghâl a, Chhiarkawpah ka zir ṭan. Puntîr ka zir laiin, ka u-te leh kan lal Vânphungate chuan, kuli âwl hi a ṭhat êm avângin, khawchhiarah min hmang ta a; ṭhingnawi fawm chungin, khawchhiar hna ka thawk ta a; chu chu 1904 kum bul lam a ni. Chûng laia min bialtu Rahsite chu, Liannawna, Chawngkunga, leh Chawngbawnga an ni.

Harsatna te :

Hêng Rahsite leh kan chhûngte an ṭangrual a, Pathian thuâwih min bântîr an tum nasa mai a. "Pathian thu i âwih chuan khawchhiarah i ṭang thei lo ang," tiin an ṭangrual a; min vuakte an han tum ut ut bawk ṭhîn. Khawchhiar hnaah chuan ka tlâk lohna an dap nasa hle mai a; min dap ngun lutuk alciah, mi fakna ṭhahnem tak an hmu chhuak ta zâwk hlauh mai a. Ka chhûngte chu Pathian thu hrilh phêt ka tum thîn a; Pathian thu ngawta ka sawi ṭan chuan inhnialna leh inhauhna na fê a tli g

zêl ṭhîn; Pathian thu sawi kha an haw tlat a. Tichhuan thiam thil hian ka bei ṭhîn; sawrkâr lam leh sâpho chanchin, mihring thu niâwm takin ka sawi ṭhîn a; dân leh hmang châng hriatna lamah ka thu an âwih hrat hrat thei ta zâwk a; Kristian an nih hma pawhin, he lamah hi chuan ka hruai thui viau a; dam lo enkawl chungchângah phei chuan min zâwm hle a, mi dangte hnênah pawh an sawi ve ṭhîn; chu chu Khandaih Hripui lên laia thu ziakin a hrilhfiah ang.

Tin, hêng lai vêk hian, ka u, Lalthâwma chuan, kan pa Kâwla chu, diar ṭialtîr a tum ruh khawp mai a; Kâwl ramahte a han zin a; sedawi a chhun a. Diar tialna tûr chuan, sechal leh kêlchal a lei bawk; mahse, a tum angin thil a kal thei ta lo; November 1905-ah chuan, Tuihripuiin kan khua a ûm darh ta mai; ramhnuaiah leh lo lamah kan tlân bo zo ta vek a! kum thar February thla tâwp thlengin kan awm darh ta rih a ni.

Hripui vei lai hun :

Ka sawi tâk ang khân, kan tlân darh ta vek a; Aizâwl aṭangin vai doctor pawh rawn tirh a ni. A reh lama ka khawchhiar report chuan heti hian ka ziak. Mi 60 an thi a, thih tâm ber niin ruang 10 (sâwm) a chhuak. Vai doctor lo kalte damdawi kenin a daih si lo va; Khawmhmate an pe ṭhîn a; tin, in vawn fai leh ei lam fîmkhur an sawi uar hle mai. Chu lamah chuan, keinî chhûng chu kan lo inzirtîr tawh ṭhin avângin, ka thusawi ṭhin an rawn ngaihsâng hlawt a ni. Keini chhûng chu a tuar nêp ber kan ni a,

kan pa Kâwla kum 77 mi chauh chânin, kan tuar chhuak ta a. Kan pa phûmtute chu, an inbual hma chuan, in chhûnga an luh ka phal lo a; ka ute pahnih, hawzathanga leh Lalthâwma chuan, fanu pahnih ve ve an nei tawh a; tlai lamah chuan, an inbual hma chuan, an fate an pawm ka phal lo bawk ṭhîn. Kan silhfên leh mut puan zawng zawng vau tuikhawhthla-ah kan sufai vek bawk; he lampangah chuan ka chhûngte chu hruai an harsa lo hle mai.

Pathian thu lam :

Hri a kian hma zawng chu, lo lamah kan thang bo ta a, Pathian ni serh leh inkhâwmte pawh ngaihtuah hleih theih a ni ta lo. Hetia ramhnuaia ka awm chhûng hian, chawlhni serh thu chu ka hre reng ṭhîn. Thurualpui tûr an awm hauh loh avângin chawlhni-in buhte ka seng a, buh ka chhêk bawk ṭhîn. Ka chhûngte chuan, "A Pathianni hi a hloh ta nge maw ni, bân mai a tum ta zâwk aw" an ti nak nak ṭhîn a. Ka thil lâk dân leh ngaih dân ka han hrilh chuan, "I la ât luat vak loh hi; inkhâwm lova kut kuangkuaha ṭhut reng ai chuan, buh lâk nachângte i la hriat hi," an ti a.

Harhna thlen hmaa thil lo awmte :

Hêng pathumte hi chhinchhiah tlâk niin ka hria; a hun indawt angin sawi ila:

(1) 1905 fûr laiin, ka u Lalchhawni tuihriin a dam lo va; keini chu ramriakin hna kan thawk a, zualkoin min rawn ko ta a; chûng zualko chuan, "A biak theih tawh lo ve," an ti mai si a. Zualkoin

chutianga thu an thlen chuan, 'A thi ta' tihna ang chiah a ni si a. Tichuan, ṭap chungin ṭawngṭai reng chung bawkin ka hâwng ta a. Chutia kalna kawng pawh en ṭha thei mang lova ka kal lai chuanin, RINNA mak tak mai, ka rilruah a lo lût ta thut mai, ka u chu thi tawh mah se, 'Ka u,' tia ka koh chuan, min chhâng ngei dâwn tih hriatna hi a ni. Kristian ni lova a thih ka phal lo va, Pathian ka dîlna chu, a tak taka chhânna a lo ni reng zâwk mai. In ka thlen chuan, ka'n ko a, min chhâng ta mai le! Hemi ṭuma keimaha ka hâwng hi, Pathian ka ngaih ber ṭum hnih zînga ṭum khat niin ka hria.

(2) Harhnapui lo thlen hma lawk hian, mumang mak fe ka nei a. Kan sikulah hian, dârthlalang ûm (glass ûm) lehkhatui bûr (inkpot) ang deuh tak a lo inhûng chhâwng thluah mai a; ennawm ennaa ṭhutna (gallaries) inrem chho chhâwng thluah ang hi a ni; a fîm vâr pup vek mai a. Chung ûmte chu, Babu Thanga (Aw Lalpa, Chungnungber, kan fak hle a che tih hla phuahtu) khuan Pathian thu a lo hrilh piap piap mai a. Kan hlim lai chuan, a lo zin tak tak a, chutia Hlimnain mi rilru a hawn lai tak kha a lo ni bawk a, Pathian thu a hrilh ta mawlh mawlh mai le. (Hetiang mumang mak tak, a tak tak lo hmu lâwk hi, khawvêl chanchinah a tam mai. Reader's Digest hian chutiang mumang chu a chhuah tawh a; a chhuahtu chuan, 'Hetiang mumang hi, Scientist-ten engtinnge an hrilhfiah dâwn? Kei chuan, mihringah hian hun (time) leh inkârhlatna (distance)-in thu a neih phâk loh, NIHNA engemaw Pathianin a dah niin ka ring a,' a ti—Ziaktu.)

(3) Khaw thar kai, ţâlzuan kan ni a (Changzâwlah), ramah kan riak reng ţhin. Mangkhâwng kan theu a; chu chu Inrinnilin kan zo, ni a tla chiah tihin. Ka ute hnênah hâwn ka dil â, min hau nek a, ka hâwn an phal ta nge nge a. Zâna hâwng ka nih avângin ramhnuaiah chuan khua chu a thim ta êm êm mai a. Meichhher tûr mau ro ka keng lâwk a, tichuan meichhher chu kan buatsaih ta a. Ka meitalh bâwm ka la chhuak a, meibu chu ţalh khat chauh daih hi a lo ni reng mai a, Ka'n talh a, a mût zo ta thuai a, engmah chhit kaina tûrin, tih hman pawh a ni ta lo; ka âr khawthim dai ta à. Thanglailung aţangin Khandaih thlengin thim hnuaiah ka kal ta chat chat mai a. (Mêl li vêl lai a ni ang- Ziaktu) Mahse, Lal Isua nên kan kal'dûn ta tlat mai le, chuti taka hlimna leh lâwmna chu ka la tâwk ngai lo. Pathian ka ngaih berha pakhat chu he kawng hi à ni leh, Lênglên ţhutmuan vêl (zân dâr 8 vêl)-ah in ka thleng. Ka chhûngte chuan, 'Thlarau Thianghlim a thleng a, i ţhiante chu aw chhâng hluiin an zai asin,' an lo ti a. Chutih lai chuan Sikulah kan riak ţhîn.

(Ka pain hun danga mi hrilh dân chuan—"Riakin lo kan vât a; Inrinni a lo ni a, hâwn ngei ka tum a; chu chu hriain, ni tlâk hnu, khawthim that that thlengin lo chu min vahpui ta tlat mai a; bân loh theih loh a nihin kan bâng a, kei chu haw tumin ka kal ta nghâl a. Khawzathanga chuan Lalthâwma a rawn tîr a, ani chuan talhfiakin, mi han vaw ţhak ţhak a, mahse, hâwn ka tum êm avâng chuan min kalsan leh ta" a ti—Ziaktu).

Harhna pui a thleng ta :

Thuhmahruai sawi a ṭûl ang. Rev. Saiaithanga'n Mizo Kohhran Chanchin Bu-a a ziak dân chuan, hlim lâmna tak tak chu, April ni 9 zîng lamah niin a sawi. Tin, Rev. Zathanga kaa ka hriat dân nên pawh a inang; ani hian heti hian a sawi. "Aizâwla kan lût tûr chu, Châltlâng mêl hnih dinna bula, khiang hlima ṭawngṭai chu engemaw chu kan ti deuh sulh vek chauh a ni a; kan hâwng tûr min thlah chu kan hlim êm êm mai a; a chhan chu, Kohhran din mumalna fel deuh a la awm loh vâng a niin an sawi. (Mahse, Khandaihah a thleng tlat mai a ni - Ziaktu).

A chunga sawi ang khian ka riahna chu sikul a ni. Lênglên vêla in ka thleng kha chaw kan ei zawh chuan sikul lam ka pan ta; hlim takin an lo zai a, ka luh veleh min lo pawm a, min zuanpui ta dâwrh dâwrh mai a, zai zawh chuan thuin tui takin kan inkâwm ta zêl a, rei fe kan meng. A tûk Chawlhni zînga kan han inkhâwm chu an hlim ta êm êm mai a. Kei chu kil khatah ka ding tlâwn ta reng mai a; ka hril a hai êm êm mai. Ka sual bîk êm vânga chang ve thei ta lo niin ka inngai ta tlat mai a. Daipâwnah ka tlân a, ka va ṭawngṭai a, ka lo kîr leh a, ka la chang ve thei ta lo fo mai a; ka mang a ang hle mai; daipâwnah bawk ṭawngṭaiin ka tlân bo leh a; hetiang hian rei fe ka ti a; mi hriat ve mang lovin ka buai hle mai. Ni rei vak loah chuan ka hlim ve ta êm êm mai.

April thla tâwp lamah chuan, sangha tlângvuak an rawt ta a; tichuan, Tuivai vaw tûrin kan thawk ta a. Sangha dap ni chu Chawlhni a ni tlat mai a,

Kristiante chuan sangha dap ve lovin inkhâwmna an nei ta a, an zai hlim ta êm êm mai a; sangha dap lai mi ṭhahnem fe chu, chutia lâm ta map map mai chu en tûrin an inkhâwmna hmunah chuan an lo kal hlawm a, chûngte chu hlimna chuan a man a, su ve ta dâwrh dâwrh te an awm ta nual mai. Khuaa inkhâwmnaah pawh en tûra lo kal a man tâk an awm nual bawk. Pakhat chauh sawi ila. Chawlhni zînga kan inkhâwm chu kan hlim êm avângin chaw chhûn ei hunah pawh bân nachâng kan hre ta lo va, chhûn chaw ei tûrin an chhûngte an rawn lam hlawm a. Kâpkûngi chuan an pa Khamêka a rawn ko a, inchhûng a lo lût chu hlimna chuan a man ta tlat mai a, nau paw chungin a su ve ta dâwrh dâwrh mai (Hemi te nupa hi, Shillong Governor Driver Pu Kâpkima pu leh pi an ni). Hetiang sawi tûr hi a awm nual.

Tihduhdah a tan dawn ta :

He harhna lo thlen hma hian Kristian chu sâwm (10) pawh kan tling meuh lo. Mahse rei lo têah 100 (za) kan tling ta thuai mai. May thla hian Zosâp a lo zina (hei hi Pu Sâpthara ni âwm tak a ni – Ziaktu). Mi 30-in Zawlbûkah baptisma kan chang. Kei chu an zîngah a naupang ber ka ni a, mahse, a hruaitu berah ka ṭang. Chutia Kristian kan lo pun ṭhahnem tâk êm avâng chuan lal leh khawtlâng hotute mit tikhamtu leh an vei tham kan lo tling ta a. A chhan lian deuh deuhte chu hêngte hi an ni :– (1) Chawlhnia hna thawh duh loh vâng. (2) Zu in ve duh loh

vâng: zu hmun hlimhlawpah tel ve theih ni ta nghâl lo. (3) Thu khat vuaa inpâwl khâwmna neih ṭhin vâng- an tel ve theih lohna a ni a. an er ta a ni. (4) Hetiang inhlâwm khâwm hi chutih lai Sailo lal-na leh thuneihna chuan a pawm zam mai thei lo. Tichuan phîn darh duhna a lo thleng ta a ni.

A tan tirh dan :

Ni khat chu kan lal Vânphungan Zâwngin lal Lalzîka ko tûrin tlangvâl tirh tûr a zawng a, hna-thawh ṭûl lai a nih tawh avângin lo lamah mi an feh bo duak si a, tirh tûr a hmu zo ta lo a. Chal-êka nên kal tûrin kan inpe a, an koh duhna chhan Kristiante min hrilh ve si lo va, a chhan dik tak hre lovin kan kal ta a. Kan va thlen chuan Lalzika chuan, "Eng thu nge in rawn ken ?" min lo ti a. Keini chuan. "Eng thu dang mah min chah lo a; kan ngai tawh êm a, lo zin teh se, tih mai loh chu," kan ti a. Lalzîka chuan, "Nangmahni Kristianho hrem tûrin min duh a nih chu. Nangni pahnih pawh, tûnah hian bâng nghâl mai ula, zû i inho ang u," a ti a. Dumpaua chuan min hnûk nghâl ta mai a, kan inhnûk rei hle mai; lalin, "Thlah tawh rawh," a tih hma chu kan inhnûk a ni.

Zânah chuan, Zâwlbûkah Pathian thu ka hril a; kil khatah, Chalêkan, "A lo kalin, a lo kalin...' tih hla hi a lo zirtîr ve tlat tlat bawk a. Lalzîka chu talhfiak nên a lo zuang lût ta thut mai a; an tlân-chhe fai ta vek mai a. Keini pahnih leh pathlawi

pakhat chauh kan tlânchhe ve lo. "In duh leh daipâwnah va sawi rawh u," min ti a, a kal leh ta thuai a. Kawtchhuah lungdawha kal khâwm tûrin mi te chu kan sâwm ta a; an lo kal ṭeuh mai. An zîngah chuan, Pastor Liangkhaia te, Pastor Kâplunga te, Zirtîrtu Chîna te leh Zirtîrtu Hnûna te an tel. A tûkah chuan, Lalzîka leh a hote nên chuan kan khaw lam panin kan kal tlâng ta a. Zâna kan han inkhâwm chu, Lalzîka leh lal upa Suakbawnga Pawih, an lo lût ve a. Keini chu sikula kan len loh avângin, a tual zâwlah kan inkhâwm ṭhîn a ni; anni hi arûka, mi hnung lama nam thut hi an chîng riau ṭhîn; tichuan TIHDUHDAHNA a inṭan a ni ta. Hetih lai hian tleirâwl ka ni.

An tihduhdah dan :

Kan lal Vânphunga chuan Kristiante hrem tûrin a unaute a chah khâwm a lo ni reng mai a. Hêng angte hi an tih dân chu a ni.

(1) Kristian awmna chhûngkua chu lal leh an ṭhuihruaite a thlentîr zêl a. Zu leh sa lei nân Rs. 5/— a sêntîr zêl. (Hetih lai hian vawkpa sûm nga, tûn lai Rs. 1,200/— man ang hi Rs. 5/— a ni; tin, zu bêl khat hi, chutih lai chuan siki, tûna Rs. 25/— a ni). Mi chhia tangka pakhat mah nei lo an nih chuan, an buh zêmah an zuang lût a, zu leh sa leina tûr chu an teh chhuahsak zêl bawk. Keini chuan, hmêlhriat sa Saitual lal Dorâwta kan thleng a; Lal thleng narân ang chauh kan ni a; kan sênso zawng pawh Rs. 2/— vêl chauh a ni ang e, inpâwl ngeih ṭhîn kan ni a, inzahtawnna vâng a ni ngei ang; âr talh chauh-

ah kan tlâk a ni. Sikula kan inkhâwm laiin, Vânphunga naute chu an lo lût thut mai a; tlar hnuhnung ber aṭangin an han vaw ṭan ta a. Pu Vânzîka (K.M. High School Headmaster Pu Lalthankima pa) pawh chu an han hêm zawt mai a; ani chuan, "Hei, kan bei ve mai dâwn lâwm ni?" a'n ti a; mahse, a bula miten an kuai ṭhu ta a ni. Kei chu (Ztu Vaikhâwla), a hma lama ṭhu ka ni a; min thlen ve hmain, min bânsan ta a ni; vuak ka tuar ve ta lo.

(2) Changzâwl kai kum a ni a. Kristian awmna chhûngte khawthai kai an phal ve lo a; lo lamah leh khaw hlui lamah kan awm ta hlawm a ni. Zâna ruah a sûr tluk tluk lai hi an hnawhchhuah hun duhthusâm a ni. (Thu belh—Shillong Governor Driver, Pu Kâpkima nu hian Vâkvêli tih hming a pu hlen ta a ni. A pa leh a nu, Khamêka leh Kâpkûngi hi, hetianga hnawh chhuah an nih lai a, an vah vêlnaah thlâmah hrin a nih vâng a ni. Khamêka hi kan khaw pasalṭha, sa kâp thei, thih thlenga, lal khâwnbâwl upa a ni. Hetiang hian, 1906 buhseng thlengin an awm hlawm a ni.)

(3) Tin, Vânphunga unaute khân an theih tâwpin an vau. An vau zâm theih lohte chu, an buhzêmah an zuang lût a, an duh tâwk, zu lei nân, an chhuhsak a; vawk sûm 4 leh 5 ang te chu an talhsak a; an ei zawhsak vek bawk.

(4) Tin, an vau bântîr theihte hnênah chuan, "Pathian thu kan âwih leh chuan, silai kan chawi ang" tiin thu an intiam kamtîr zêl bawk. An vau zâm theih lohte chu sâwm chauh kan awm a ni.

Chûng mite chu : Lalliauva, Vaikhâwla, Saiṭhuama, Laltâwna, Chalbuanga, Z. Kuaia, Thangkhama, Pastor Thangchhîngpuia (Taitea), Tuaha, Thatliana.

(5) *Sawi* sên a ni lo a, "Chutih laia, Mizo pa finna leh thiamna an hriat zawng zawng an hmang vek,' tih hian a huap kim ber ang e. Sâpte pawh an hual a, BAWH HLA an chham khum (He sâp hi tunge a nih a sawi lo a, pâwltlâka, thil tifel tûra Zosâphluia lo kal kha ni âwm tak a ni). Sawrkâr awm lo nı sela chuan, Mission sâpte pawh an râwt chimit vek ang. (Belh— He tihduhdahna hi a hluar fê ni ngeı tûr a ni. Pu Sâpupa Rev. Frederic William Savidge) chuan, Sêrkâwna a Banglaa he tihduhdahna chanchin a lo hria chu, a thinrim nasa hle mai le. "Engatinge, British Empire chhûngah, chutiang a awm theih; Bawrhsâpin a khap lo maw ? Ka kal ang," a tı a; a insiam vek a; a chhuah hma zânah chuan, Bawrhsâpin a khap ta tih a hria a; a kal ta lo a ni. He thu hi Pastor Chuautera kâ aṭanga dawn a nı — Ziaktu).

(6) Kei chu Aizâwl thlengin min hnawt chhuak a. Khawchhiar ka ni a, ka report a tlai ta a, C.I. (Circle Interpreter) chuan kan lal a vau ta a; tichuan min zuk hruai leh ta a, mite mit tikham tingin ka awm ve leh ta a ni. Mahse vawk leh âr nên lo lamah kan awm a; ka chhûngte chu an mangang hle mai. Dorâwta khua, Dârchhûna'n pêm an rawt ta ngawt mai, "Ani hian kristian a dodâl ve lo," tiin. (Pu Dorâwta hi, lalho khâwma an thlen a nih kha. Kha tihduhdahna khân a rilru a khawih a;

1910-ah kristian a lo ni ta a; 1913-ah kristian chauh awmna atân, Saitual hi a dın ta a ni; 1910-ah hian Pu Sâphluian a baptist ta; Kristian Tlângau, 1958 a mi en teh). Kei chuan, "Lo zuk kal hmasa ula, kei chu, hetah laichînte ınah, kan tuar chhuak phawt ang e, ka ti a. "Nangmah hı pêm bopuı kan tum che alâwm; chutıa nang berin ı duh loh chuan, keinı kal chu engnge sâwt ang," an tı ve thung. Pêm chu an ţhulh ta a nı

(7) Zawlbûka mı 30 baptisma changte kha · an zîngah chuan, mı 10 chiahin zâm lovın an tuar chhuak (Robâwmah chuan an hmıng pawh ziak vek a ni). Mı dang sawmhnihte kha chu an pha bo deuh a; mahse, engakimah krıstian ang chiahın an khawsa zêl a; an zînga 15 phei chu pâwl tlâkin, Ztu. Hrânga hovın ınkhâwmna an nei ţan leh ta.

Chûng mıte chu : Dolıana (Rev. Zaırema pa), Vânzîka (Upa Lalthankıma pa), Chhuna, Laihrânga, Zîngruma, Chalêka, Khamêka, Bâwihpâwnga, Hmaihânga, Lalrehlova, Daia, Zokûnga (leh mi dang pahnih — Ed).

Tihduhdahna a tawp tan ta:

Pâwl tlâk chuan, Aizâwl Bawrhsâp a rawn inrawlh ta (Bawrhsâp a ınrawlh duh lawk lohna hi, a khua a tlawh ţumın, Vânphunga hian, a tihlâwm êm êm vâng a nı e, an tı a, a dik a rınawm a. Zosâpin an nawr avânga ınrawlh ta chauh ni âwm tak a ni— Ziaktu). "Kristiante chu, hmun khatah a hovin i awm hrantîr tûr a ni,' tiin THUPEK a chhuak ta a ni Mahse, Vânphunga fin kheuhbeuh chuan, hmun

remchâng fu, tui awm hauh lohna, an ruat ta a nih chu. Hêng vângte hi a ni ngei ang a, Sâphluia pawh a zin chho nghâl ta vat mai (Hemi ṭum hi BAWH HLA chhama an hual ṭum chu ni âwm tak a ni—Ziaktu). Hetiang hian thu a rawn tifel ta a ni.

1) An awm hranna tûr chu, Sâphluian a zawnpui a, hmun remchâng tak, KAWNPUI-ah dah khâwm tûr an ni ta.

2) An zaa kristian ni vek, chhûngkua zawng chu, hetah hian an awm khâwm ang. An hotu chu SAIṬHUAMA, lal mâkpa a ni (Ani hi, Vau zâm zawh loh sâwm zînga pakhat a ni. Kum 83 mi niin Khawruhlianah a boral ta).

3) Chhûngkhata ringtu pahnih khat, tlangvâl emaw, etc, awmna chu khawpuiah an awm ang a, an chhûngte hnênah. Kâwnpui awm hrannaah hian (1907 kum hian) Biak In kan sa nghâl a, Zorama Biak In hmasa ber a ni (zokhawsângah hian 1907 kum hian Biak In sak a ni bawk a, hmasa ber nih an hauh ve ngei ang– Ziaktu).

(Vânphunga fin kheuhbeuhin a ruat hmun kha, tuikhur tûr a awm leh awm loh enfiah tûra Sâphluia, hnim pik kâra a'n lût tlang vêl chu, zopain kan khan lo ngei mai e, an ti; a pût tlang zung zung mai a; sâp ngaihsân phah nân an hmang. Zâna lal sumhmuna hal leh a khâwnbâwl upate nên an ṭhukhâwm chu. Sâphluia pawh a ṭawng na hle an ti. "He khaw lal hi, Vânphunga a ni a, a thu angin, thil a kal tûr a ni ang," an han ti a; ani chuan, "Lal dang tumah

ka hre lo; lal ber EDWARD-A chauh ka hria, a dang an awm ka hre lo rêng rêng," a tih khum nghek nghek mai a. Vânphunga pawh a vau hle. Evangelist Pu Robuanga kaa hriat dân phei chu hei hi a ni, 'Bawh hla chhama an hual chungchânga a chhânna chu, amah Sâphluia chu an khawih vaih chuan Vânphunga lalna pawh a bâng nghâl ang; thinrim takin a ti a ni e,' a ti— Ziaktu).

Thu belh:

Pu Sâphluia, Aizâwl a thlen thlâk leh hnuin, Kristian Hlabu No. 16-na (1951 Edition) hi a phuah ta a ni. Châng khatnaa, tlar hnuhnûng ber hmaa mi, 'Kan khawvêl' tih hi, 'Ka khawvêl' tih a ni. Pu Sâphluia hi a intineitu êm êm a; hetih lai hi chuan, amah chauh hi, Aizâwlah missionary awm a ni; Sâpthara lo kîr leh lo tûrin a hâwng ta si a. Tin, châng 3-naa, 'Nangma ramah,' tih pawh hi, 'Keima ramah' tih a ni bawk. Châng 4-naa, 'Chanchin Ṭha leh Tirhkohte Thiltih,'-1906 lai hian, an Bible chu, hêngte chauh hi an la ni rih.

Jerusalema tihduhdahna kha a ang:

1907 hian ka dam thei lo hle mai, mahni in sa zo va, kan chhûnga kan han awm khâwm hnu rei loteah chuan; mumang mak tak ka nei leh ta a; hei hi—kan lal mual chungah hian, darthlalang mûm, mautlâwn sei tak ang, killi neiin, kil (angle) dik takin, a lo inzam a, dotu a awm lo a, khaitu pawh a awm lo; ban phâk loah a kângin a awm a ni. Mi pakhat hian, 'Hemi huap chhûngah hian, rilru hmun khatin an awm ang a, nakinah ram hrang hrangah

an darh vek ang,' a lo ti a. Kâwnpuia Saiṭhuama hoa awmte kha, kum thum hnuah chuan an pêm darh vek a; an pêmna apiangah Kohhran thar dintu an ni ta zêl; Jerusalema ringtharte tihduhdahna a awm a, an darhna apianga, kohhran an din thar ta zêl ang kha an ni ta chiah mai. Pathian thil rêl dân hi a mak teh e,' (Kâwnpuiah hian in 30 vêl an awm âwm e.)

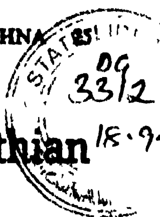
Thubelh:

Changzâwla awmhmun kan khuar ngheh hnu ṭhâl laiin, nikhat chu, kan lal Vânphunga chuan ka u Khawzathanga hnênah (anni pahnih chanchin tlêm hi a tâwp lamah sawi a ni ang), "Kan ding leh vei in ni a, Vaikhâwlan, Pathian thu ka âwih e, te a'n ti vei a; hetiang a nih chuan kan inṭhen hun a thleng thuai ang le," a ti a. Khawzathanga thinrim haw ta chuan, Vaikhâwla (tlangvâl a ni tawh a) Kawmchâr tukverh bula, a lu lo khuiha ṭhu chu a va ching ta lâp lâp mai a, "Khawnge ka chemtê kha, kan vit teh ang," a ti a. A nupui Tlânghauhi khân, chemte chu a lo thukru hman a, Vaikhawla hnênah chuan, "Kawmchârah khân zuang thla mai rawh," a ti a; chemtê a zawn chhûng chuan a zuang thla ta a. A hnu daih, Pathian thusawia a zin vêl laiin, Pastor Ṭhianga (Haflong) khân, "Kha chemtê kha hmu la i chiu ngam tak tak ang em? tiin ka zâwt a, ani chuan, 'Ka hre lo le; Vânphunga thu kha Pathian thu angin kan ngai a nih kha maw le; sakei kâ pawh zen rawh, ti se kan zen mai âwm asin maw le,' tiin min chhâng e," a ti.

ZORAM KRISTIAN HMASA TIHDUHDAHNA

BUNG III-NA

Mission hnuaiah leh Pathian rawngbawlna

Zirna lam :

1908 March thlaah chuan, Aizâwlah Primary exam tûrin ka kal ta a; exam kan zawh chuan, Dr. Fraser-a châwmah ka lût ve ta nghâl a. Lehkha zir chungin, Pathian thu sawiin kan zin darh bawk thîn. 1910-a, Upper Primary ka pass hnu chuan, ka pu Dr. Fraser chuan khawthlanga Thilthekah min tîr a; min tirhna chhan chu hetiang hi a ni—Bawrhsâp, H.W.G. Cole nêna bâwih chungchânga an inkhinna thuah khân, Shillongah Commissioner hnênah kal a ṭûl ta a. Lal bâwih a lei chhuah hmasak ber Pastor Hranga kha hruai a duh a ni. Chutih lai chuan Hranga chu Thilthek khuaah zirtîrtu a ni; Shillonga a hruai hlâna lo thlâktu tûr a zawng a, a hmu zo ta lo va; kei min han zawh ve chuan, 'Kal peih e,' tiin ka chhâng a: tichuan ka kal ta a ni. Kum khat ka zuk awm; kan nu nite nu Chalkungi te in chu awmna atân, Hrângan min kawhhmuh a ni. Ka dam theih loh em avângin ka chhuak lui a ni ber e. Aizâwl ka lo thlen leh chuan, Bible zirnaah ka tel ve leh ta a; kum khat vêl kan awm tihin, Dr. Fraser-a chu, nasa taka a dam loh avângin, Sâp-ramah hâwn a ṭûl ta a; min hâwnsan ta a ni. Lo neia châwmho zîngah ka tel zêl a. March 1913-ah chuan Sâphluian, Vânbâwngah, Vânphunga khuaah, zirtîrtu atân min chhuahtîr ta a ni.

MARCH 1908 LEH JUNE 1919 INKAR

Chhungte lam :

Aizâwla ka awm chhûng zawng chuan, ka chhûngte Pathian thu la âwih lo chu ka vei êm êm mai ṭhîn a; mu thei lova ka vei zân a tam mai; zan tinin an tân ka ṭawngṭai ṭhîn. 1910-bul lamah chuan, Dr. Fraser-a hnênah kan khuaa han hâwn ka dîl ta chawt mai a. Ka dîlna chhan chu hei hi a ni: Tûk khat chu, Aizâwl chhak lam Tuivawl, ṭiauchhûm tlim hmur chu hremhmunah ka chan ta a; tah chuan ka u-te chhûng chu hrehawm taka tâl buai hle hian ka hmu ta tlat mai a. Ka awm hle hle thei lo chu, hâwn zawk ka dîl ta ngawt mai a ni. Dr. Fraser-a chuan a lo remti khawp a, ka hâwng ta a. Lalpa ṭanpuinain ka hlawhtling ta; ka rilru a zâng huai ta mai a; hlim takin, Aizâwlah ka kîr leh ta. Ka pu, Dr. Fraser-a kan hrilh chu mi lâwmpui ve teh asin aw.

Ka u Khawzathanga chu zû a heh êm avângin, 'ZULEMRANGA' tih a ni ṭhîn. A ngawr ṭan ta a, 1908 hian Aizâwlah ka hruai a, damin a chhuak thei a, doctor chuan. 'Zû in tawh rêng rêng suh,' a ti a; mahse, a insûm thei lo va, a in leh ta a. Changzâwlah hian a indang a; Zâwnginah pêm a tum a; zan khat chu a inah ka va lêng a. "Pathian thuâwih awm lohnaah i pêm dâwn a ni a, i thlarau a bo hlen ang tih ka hlau êm a, ka lo kal a ni e; i ṭawngṭai ang aw," ka ti a. Ka ṭawngṭai zawh chuan, "Pathian chu khawiah pawh a awm a; Lalzîkan buh min khawnsak dâwn a; kum khat chu ka la âwih lo

rih ang a; âwihpui tûrte ka sâwm ang a; a kum lehah chuan ka rawn awih ve ang e," a ti a. 1910 kum tâwp lamah a âwih ta a. Kei chu, khawtlâng Thilthek khuaah, zirtîrtuah ka awm a. "I u-ten Pathian thu an âwih ve ta," tia min hrilhna ka hmu chu, ka lâwm teh asin âw, ka hmuh apiang ka hrilh mai. Biak In an sa a. an lal Lalzikan a hâlsak a, 1911 chhûng chu an tuar hrâm hrâm a; mahse, 1912-ah chuan, Durtlânga awm tûrin ka han hruai a. Durtlângah an awm ta a.

Rawngbawlna lam :

A hova zin pâwla ka tel vena pakhatah chuan kan fang zau hle mai. Hetih lai hian "Fang rual pawl" intia a huhovin an zin ṭhîn. Kan khaw tlawh lâr deuh deuh chauh sawi ni mai rawh se—Aizâwl aṭangin, khawchhak lam panin kan chhuak a; khaw ṭhahnem fe kan tlawh hnu chuan, kan khua Changzâwlah kan lût a. Khawchhak lam kan pan zêl a, Hrangkima khua, Hmâwngzâwl kan lût a. He khua aṭang hian, Champhai lam panin kan kal zêl a; Hmunhmêlṭhaah kan lût hmasa ber. Champhai aṭang chuan, Kêlkângah tin, Khuanglêngah kan kal zêl. Kairûma khua Biatê kan thleng a. Heta ṭang hian Khawhaiah, Zuchhîpah, Maitêah, Hualtuah kan lo chhuk leh; heta ṭang hian, Aizâwl kan pan ding ta. Zing leh tlaiah, luhkapuiah te leh tuallaiahte. Pathian thu kan tlângau pui, ring lote dinhmun hlauhawmzia te ring ve tûra sâwmna te; ramhuai hlauh, inthawi, etc. bânsanna kawng tlângaupui te hi kan thupui a ni ber. Zânah ringtute nêna (an awm chuan) inkhâwmho leh inpâwlna neih a ni.

1909-ah chuan ka hlim hle mai a; kan zin chhuak leh ta. Pali kan ni; ka ṭhiante chu kan khaw mi hlîr an ni: Tuaha, Laiawrha leh Sênate hi ka ṭhiante chu an ni. Pâwih ram (Chin Hills)-a Chanchin Ṭha hril kan tum ber a ni; chuvâng chuan a ding thei ang berin kan pan. Zoram leh Pâwih ram kan tlawhte chu sawi kim chi pawh a ni lo a; Pâwih ramah hian khaw sawmthum (30) kan tlawh; chûng zîngah chuan, an khawpui Falâm (Farthawk) leh Halka (Haka) kan tlawh tel. Halkaah hian, Mission hmunah ni thum (3) kan châm. Hlim êm êmin, kan hâwng leh ta.

(Thubelh- chhim lama an zin hi, a lehkhabu Robâwmah a ziak ve lo; a theihnghilh a ni ngei ang e, 1943-a a ziak vek an ni a, hriat kim a harsa viau ang. Mahse, hei hi sikul chawlh laia kan hâwnin, Pu Buchhâwna chanchin ka sawi laia mi hrilh a ni. "Pathian thu hrila, Chhim lama kan kal ṭumin, Sethlun kâwn kan thleng a, Buchhâwna pa Thankûngan kan ke min silsak" a ti, 1908-emaw, 1909 emaw kum bul emaw a ni ang; 1909-ah Theiriat-ah an kai a ni si a.—A bu ziaktu).

April 1913-ah chuan Hlimna ṭumhnihna a lo thleng leh ta a. Pathian lo kal a hnaia rinnain kan hlim êm êm a ni. Ṭhianga (Haflong-a awm ta), tleirâwl âwrh chu, a hlim thar êm êm a; ka zawng chhuak a, tûn thlengin unauah kan inchhar phah ta a. Chuti taka kan hlim avâng chuan, zin chhuah a lo ṭûl leh ta. Ṭhian pathum kan intiamrual a, ka ṭhiante chu, Thang Upaa (Khawthlang kohhran kantu)

leh Ṭhianga (Haflong Pastor) an ni. Khawthlang Pastor Phawka bial kan fang ta daih mai, Zâmpui tlâng dung kan fang a, lal Hrângvunga khua te kan tlawh. Hlim êm êmin mahni hmun ṭheuh kan pan leh ta. Hei hi, Pathian thu hrila rawng ka bâwlna hnuhnûng ber a ni ta. Hmun ṭhuin, zirtîrna lam ka thawk ta a. Hetia zirtîr paha kohhran enkawl hi a awlai lo hle a.

Vanbawngah

Thubelh ang deuh a ni. Kristian nih avânga mi hrem ṭhinna khuaah zirtîrtu ka ni ta tlat. Pathian min hman dân hi a mak a. ngaihruat lâwk theih pawh a ni lo e. Lal Vânphunga chu, mi thar a lo ni tawh; kristian a taina rilru a bo vek. Zirtîrna hi kan hna duh zâwng tak a ni ṭhin a; khawthlang, Thilthekah, kum khat ka thawk tawh a, Vânbâwnga ka ṭang tûr chu ka phûr hle: chu bâkah, a bul kan ṭanna khua ngeiah Kohhran din ka chhunzawm leh dâwn a ni ta. Vânbâwngah chuan, Kristian pasarih chiah an awm; ka hriat hnu tawh vek an ni. October 1913-ah Chalkûngi chu ka zu hruai ta a, ka ṭhian Doliana (Rev. Zairema pa) nên. Tin, kum khat hnuah chuan, ka u te pahnih ka hruai a; kan awmkhâwm leh ta dial dial mai (Ka ni Lalchhawni hi fanu pakhat neiin pasal a sûn a, a lo kîr leh a ni; ani hnên aṭangin, thu tam tak dawn a ni Ziaktu). Ka u Lalthâwma chuan March 1916-ah, min boralsan ta mai a. Lalpa laka vui mai a awl hle e. A hnênah a dam leh nân ka dil nasat êm vâng a ni.

Kohhran lam

Kohhran dinah hian harsatna nasa tak a awm lêm lo; Vânphunga lah chu lama ṭang a ni ta si a; tin, a khua tam berte chu, Khandaih Harhna hmu tawh an ni bawk. Ka hmaa sut âwng tûr lian tak pakhat chu, pi pu puithuna âtthlâk ramhuai hnathawh nia an rin te sut bosak a ni. Hemiah hian Dr. Fraser hnêna kum li lai ka lo awm khân min ṭanpui nasa êm êm; kristian kan pung zêl; 1919 Harhna a lo thlen phei kha chuan, sikul-ah kan riak chu kan leng lo a ni ta. Hetih lai sikul hi in lian tâwk tak a ni, zirlai riahnate siam a nih avângin kan riak a ni. He lam panga ka hlawhtlinna tlêm chauh sawi ila.

1) Vêng leh lam, Paihte vêng hi in 40 vêl an ni a, vêng hran neiin an awm khâwm ṭhîn a ni. An vêng bulah, naupang pakhat a thi a. Zan thum lai an tlaivâr pui tawh; kan phûm nî chuan khua a lum hle mai a; phûm tuma a ruang an han buatsaih dâwn hnaih chuan, an pa chu pawn thlifîm va dawng lawk tûra a chhuak chu, leikâah chuan a tlu ta a, a meng pual a, a chilte a tla bawrh bawrh a; khawih ngam rêng an awm lo va, an en ṭhup mai. Kei chu inchhûng aṭangin ka tlân chhuak a, tuiûm nên, a lûah chuan ka leih bawrh bawrh a, rei vak loah chuan, a ṭhu ta hlawl mai a. "E, pawn ni lum ka thleng chauh tih khân ka hai mup a, engmah ka hre ta lo mai a ni," a ti a. Kei chuan, "I lu a lum lutuk a ni e; engmah i ti lo ang," ka ti a. Khawhring nia an ngaih avângin an khawih ngam lo a ni. Kristian awm vete chuan, "Ramhuai a awm lo ve tiin kan

sawi tam vei nên, mita khatiang han hmuh meuh chuan rin dân hlui khân kan rilru a lo la vuan nghet hle tih a rawn tilang chiang ngawt mai a," an ti a-lâwm. He thil hi ramhuai awm loh kan zirtirna lama ka hlawhtlin êm êmna a lo ni ta.

Mi tiphûra mi tilâwm fotu pakhat chu hei hi a ni. Bakthova hian a mumanga mi hmuh dân mi hrilh chu a ni. A mumanga mi hmuh dân chu heti hian a sawi:— "Zan khat chu mumang ka nei a. Ka mu-mangah chuan hmun zau tâwk fêah hian mi tam tak mai, na tuar hi an lo mu phung mai a, aṭhen te phei chu an tâl tawp tawp mai a. Chûng na tak tuarte ka en reng lai chuan nang hi i lo kal a, an zaa an hriat ngei tûr hian Pathian thu i lo sawi lauh lauh mai a. Chutia thu i sawi hnu rei lo têah chuan an lo tho ta sung sung mai a," tiin mi hrilh a. He thu hi Vânbâwng Kohhran ka dinnaa ka rawngbâwl-na mi tichaktu pakhat, ka rilrua mit thei lo chu a ni.

Ramhuai hlauhna a bo tan

(Hêng pahnihte hi, keimahin a sawi ka hriatte an ni— Ziaktu): An thawvcn sâwtzia tilangtu an ni. Indopui I-na laia mite an ni.

1) **Khelhnuna**: Ani hi ringtu hmasa, pasarih zînga mi, Kohhran Upa hmasa ber a ni; heti hian a sawi, "Ngaw pik fêah hian in sakna tûr, thilte hrui ka zawng a, ṭhahnem fe ka la tawh tih hian, ṭap ri ka hre ta tlat mai a; kan ngaithla vang vang a. 'E, hei ngei hi ramhuai an tih chu a nih hi, ka ti a, ka hlau êm êm a; kut ruaka hâwna ka tum ta mai a. Thui vak lo ka kal chuan, 'Ramhuai a awm lo' kan tih fo

kha maw le; ka enfiah ngat ang, ka ti a. Ṭap ri lamah khân zawi têin ka kal a. Thing bul zâwlah hian Hauhûkin, nau a lo vei hi a lo ni a, nâ a ti hle mai; a nat lai tak chuan, a lo bekbawrhleisial ngat ngat ṭhîn hi a lo ni reng mai a. Haw ta mai ila, ramhuai chiahah ka ngai ang a, mite pawhin an ngai bawk ang.

Rochhinga sawi ve

Ani hi 1915–a Primary pass hmasa ber pasarihte zinga tel a ni a. Kohhran Upa thlan vawihnihnaa thlan tlin a ni. Kohhran Ṭhalai Zaipâwl kilkawitu a ni: heti hian a ti, "Khumbeu-a tah tûr, Sairîl ka la a, Sairîl bawnpui hmuna ka la malh malh lai chu 'Awm awm suh,' mi rawn ti ta mai a. Ramhuai ni ngeia ka ngaih avângin ka hlau ta êm êm mai a, ka hâwng ding ta mai a; mahse, thui vak lo ka kal chuan, 'ramhuai a awm lo,' kan tih tak kha maw le ka ti rilru a, ka kîr leh ta a. 'Awm awm suh' tihna laiah khân, thâwm dîm êm êmin sairîl buk chu ka melh ka melh ta a. A buk pik lai takah chuan chhimbuk lianpui fu vûng mai chu ka hmu ta a. A hrâm kha ka hre sual mai a lo ni tih ka hre ta a.

Kohhran kal zel

Pi pu ngaih dân âtthlâk tak kha hnehin a awm tial tial a; kohhran a pung zêl bawk. 1921–ah te chuan, Kohhran zaipâwl ṭha tak din a ni. Hemi kum ṭawvânga Biak In, mi 400 zet lenna (a chhûnga ṭhutthlêng thlûr thum awm) an han sa chu, an phûr ngei mai le. Tûn hma zawng kha chuan, sikul leh Biak In intâwm an ni ṭhîn. Kohhran Harhna tum thum

na tâwp lam fâwnin min rawn chîm leh chuan (1923) tlangvâl pathum leh upaho chauh zuah an ni ta. Paihte lam pawh ṭhahnem tak an tel ta, 1924-ah chuan mitdel LAMA chuan, "Nangni zawng Kohhran pui in ni a, in zir tûr HLAPUI ka buatsaih ang e, Thupuan 8:1, 'Dâr chanve lai vân a reh ṭhuap a,' tih hi ka châng thlan a ni ang," tiin, MITDEL HLAPUI (LAMA HLA) tih tâk hi a phuah a ni. Ziak chhuahsaktu, Pastor Sânga, Lêngpui a ni. He hlapui sak chhuah hmasak berna chu, fawvâng SAITUAL inkhâwmpuiah a ni (1925).

Dârpui Pastor Thanga kha, Cherra Theological College zirna 1922-ah a zo a, 1923 June 1926 thlengin, ama khuaah ngei hian Tirhkoha dah a ni. Kohhranin kan changkân phah hle mai.

Thil thar ngaihtuah chhuahte

Pastor Thangan Tirhkoh hna a thawh chhûngin hêngte hi tihchhuah a ni (ziaktu hian a beng ngeiin a hre ve, kan in hi rawtna a nih avângin). (1) Pulpit rawngbâwlna, sermon buatsaih dân zirtîrna (Pulpita chêt dân, kut vai dântc) inzirtîrna class an siam; tlangvâl ṭhahnem takin an bei ṭhîn; chûngte chu a hnuah Kohhran Upa an ni ta rêng. (2) Kohhran hruaitu leh ṭhalaite, khawvêl chanchin hriatna tlângpui an neih a, kohhran hruainaah ṭanpuitu nih beiseiin thawhlehni zânah zirna an nei ṭhîn. Assam ram chanchin, Pu Pasena ziak, Zosâphluia endik, tih kha bu sâwm kohhranin a lei a; hemi bu chhuah hmaa Zosâphluia siam an lei bawk. Indopui 1-naa France ram kalte an tel hlawm; nuam an ti hle ṭhîn; an khawvêl thlîr dân a tizau hle mai. (3) Sialkal

tlâng chhak lam Paihte khuaah Kohhran a ding thei lo va, chu chu an vei dûn a, 'Anmahni mi, an ṭawnga zirtîr thei, zirtîrtu awm se, a kawng ṭha ber a ni ang,' tiin Pu Dia (Rev. F.J. Sandy) hnênah an rawtna chu an thlen ta a. Pu Dia bengverh zâwng tak a lo ni. "Chutiang mi chu in hmu ang em?" a ti a. Anni chuan "Kan khuaah pawh pahnih primary pass an awm," an ti a. Pu Dia chuan, "In khua in thlen veleh tîr nghâl rawh u," a ti a. VUMTHANGA (Pi Biak-nungi Pa, Dâwrpuia Putea in bula awm) 1915-a Primary pass, tirh a ni. Pu Dia pawh a lâwm hle ni tûr a ni, zirtîrtu puitling (M.E. pass) hlawh, thla tin Rs 10/- a pe nghâl.

Khîngah khian Pathian malsâwmna avângin an hlawhtling hle tih lanna te: (1) Pu Khamtuala, Shillong, Lady Keane College Lecturer Pu Zâra pa chuan heti hian a ti, "Kan khua, Selam khuaah chuan kohhran a ding tak tak thei lo a; Harhna thlen laiin kan han ti laih ṭhîn a, mahse kan chuai leh mai thîn. Zirtîrtu nghet (Vûmthanga) kan han nei a, kohhran a ding nghet nghâl mai; kan khaw bul Tcikhang leh Mîmbungah pawh," a ti. Tin, Indopui II-na hma khân, Vânbâwng bialah, Sande Sikul ekzam lâwmman a lût tam ber ṭhîn a, a tam ber chu, Vânbâwng khuaah a ni. Missionary-te pawhin an duhsak hle ṭhîn; Pastor Thanga hnuah, Pastor Nîkhama, Cherraa chhuak bawk, Tirhkohin a lo awm leh bawk.

Pathian hruaina nia hriatte

Dârthlalang (glass) no leh glass mûm ṭhu kha chu sawi a nih tawh kha. 1909 hian Zokhawsâng ṭalkhâwm, hlimnaah ka inhmuhlah êm êm a, 'tuai'

tluk chauhah ka inngai. 1915 hian, Biaklêta (kum hnih pawh la tling lo) a na hle mai a, ka ṭawngṭai laiin, puitling lovin a thi lo ang tih ka hre nghâl. 1913 hian ṭhâl laia Harhnaah khân, Thakthîng Biak Inah, Marka buin, 'In thinlung tihkhauhin a awm em ni?' a tih hi, keima lam belin ka sawi a. Ka ṭawnglaiin kros âwn, a chunga mihring, vun pawh pu lo, sahrang zai thar anga lâr sur, inkhai betin ka hmu.

1920 hian mut hlim hian aw sîn tê hian, 'Khawnge i Lalpa,' min ti a. 'Thingah an khai kâng,' tiin ka chhâng a. Chumi zân chuan, 'Lalpa, nangma aw a nih chuan hriatna min pe leh la, i duh ang apiang,' tiin vawi thum ka dîl a, engmah ka hmu ta lo. A zân lehah chuan vawi thum bawk ka ṭawngṭai leh a. Ka mumangah chuan, ka in ropui tak min entîr ta. In chhâwng sâng, a kalna (a lâwn chhohna) fasuar rel ang hian, glass tlâwn hlîrin an lo siam a; tual hungna kaiṭên chu, marble ni âwm takin ka hmu a, ka hniak tehsa ang mai a lo awm bawk (Ziaktuin a hriatpui).

1922 hian Tlanthanga, nausên a na hle mai a, thih lawk te a nei'ṭhîn. Ka ṭawngtaina tâwpna berah chuan, "Lalpa, he nausên chungah hian ka dîl tâwpna che a ni e, ka dîl leh tawh hauh lo ang che" ka ti a. Mahse, thi meuh lo dam meuh lovin a awm ta reng a, "Lalpa, ka thutiam kha ka bawhchhe leh e, mi ngaidam rawh," tiin ka ṭawngṭai leh ta a. Ka rilruah chuan, "Mei vâma ur tûr," tih a lo chhuak. Zankhuain kan ur ta a. Mei vâm luma inur dam theih a ni tih kan hriat ṭanna a ni ta.

1924–Lal Isua tuarna ka hmangaih ngai lo va. Hemi kumah hian ka hlim a; ka hmu fuh ta a. A lu leh kut chu, thi thlep hnûpin ka hre ta a, han deha thle tawn buk bukin. 1924—40 Hemi inkâr, kum 16 zet chu, tharna lêm chuang nei lovin a hlui ringin ka khawsa ta reng mai a; lâwmna thûk bîk sawi tûr a awm lo. 1938 kumah erawh chuan Bible chung lamah hian, boruakah hian min chhângtu, kan zawna chu a awm a; Bible hi a sûlhnu a ni tih sa pêltu nêna tehkhinna ka hmu chhuak a, ka thar phah leh ta deuh; mahse, hriatna dang a ni chuang lo.

1941—42— Indopui II-na avângin ṭawngṭai thlahdah theih a ni ta lo. Japanin Singapore an lâk (Feb. ni 15, 1942) khân Rosiama chu man tel a ni ta, Japan kutah chin hriat lohvin a awm ta a; a chanchin hriat theih a ni ta rêng rêng lo a. (June 1945–ah chuan Dr. Saitâwna, Burma aṭangin a lo chhuak a; ani hian Rosiama leh a ṭhiante an dam thu a rawn sawi a; chu chu an chanchin hriat hmasakna ber a ni ta. Chanchin ka hriat zân chuan ka mu lo a, Biak Inah ka ṭawngṭainaah chuan, a thi lo tih Pathianin min hrilh. A tûk Chawlhni chhûna ka thusawinaah chuan, pulpitah, ka thlamuan thu ka tlângaupui nghâl ta a; ka aiin a thi hmasa dâwn lo tih thlengin hriattîr ka ni (he thu hi ziaktu hian a hriatpui, lehkhaa hrilh a ni).

1943—Tar ka lo ni ṭan vẹ ta. Pathian hnênah a dîltu nih fo mai chu tiin zah nachâng ka hre ṭan. Ka ṭawngṭaiin tih tûr leh ka awmzia hriat fiahna ka nei a. TIH CHU KOHHRANTE NGAIHTUAH

FEL A NI A: ka ṭawngṭai lai taka rilrua min pêk a ni. 'Thil mûm' pakhat kha Pathianin min hriattîrna a ni a; mahse chu chu hmang lovin, a hlui zâwka chu ka hmang fo a lo ni a. Puan thar thûla khung a, puan hlui sin fo ṭhîn ang ka lo ni tih Pathianin min hrilhna a ni. Pathian min hrilh ka pawm ṭhin dân chu, ka ta ka dahna hnuaiah, Pathian ta chu ka lo dah ṭhîn a lo ni; Pathian hriattîrna thil thar ṭha tak chu hre ṭhîn mah ila, ka hmang lo va, ka ni tin nun dân leh ka rawngbâwl nân keima ta hlui bawk ka hmang ṭhîn a; Pathian thil thar chu hmang si lovin, ngaih tiṭhatu maiah ka hmang a lo ni tih fiah chhun angin ka hre ta. Puan thar leh kawr thar thûl khunga, a hlui hâk min tinuam ang lek hi ka lo ni, chu chu ka lum phahin ka mawi phah chuang lo.

BUNG IV—NA

Mimal chanchin

Chalkungi :

T.B. natnaa thi a ni; thla riat zet a tuar. Rosiama Doctor zir lo chawlhin, a natna hriat chian a ni a. Fîmkhur tûra min hrilhte chu, ka lo tih sa an ni hlawm deuh vek; Dr. Fraser châwma ka lo awm kha ka chhawr a, tumah kai ve awm lovin kan insiam thei. A thih a lo hnaih chuan, arûkin, heti hian ka zâwt a, "I Lalpa tâwk tûrin i inpeih em ?" ka ti a. Ani chuan heti hian min chhâng a. "Ka thil tih ṭhat avânga chhandam tûr ka ni hlei nêm; Pathian ngaihdamna avânga chhandam ka ni a; ka thlarau

chu ka ngaihtuah lo e; kei aia ngaihtuahtu a awm a-lâwm; hmânah ka nunna chu A peih vek tawh ang chu; peihsaah ka lût mai ang," a ti a. Ka ngaih a ṭhain ka thin a dam hle mai.

Kum 13 a nihin Kristian a ni, a chhûngten an hnial lêm lo. November 1910-a an zirtîrtu Bâwih-hrânga (Pastor Hrânga) ka zuk thlâk khân, an inah ka awm a. October 1913-a ka zuk neih khân kum 17 mi a ni. Rinna avânga Pathian Khawngaihnaa Chhandam ring mi a ni. Khawiah pawh, khaw tê leh khaw lian tak tak, Phûllên, Saitual leh Durtlâng-ah te pawh, hmeichhe inkhâwmah thu an sawitîr zêl ṭhîn a, an fak der hle ṭhîn. Kan khuaah hmeichhe inkhâwm leh Sande Sikulah, hotua hman a ni; zahna leh zah lohna tûr tâwk a hria. Kan chhûng zînga khual leh tual chhâwntu a ni; buh lei tûr zawngtu a ni fo bawk. Mual inkhâwmnaah Pathian thu a sawi ṭhîn.

Khawzathanga :

Pastor niin 1926 khân a rawng a bâwl ṭhin, a LALPA-in a hruai ta a. Kristian a nih hmain Zu-lemranga an ti ṭhîn. Amah hi chuan, 'Vâmphunga Keite,' a inti. A nau Vaikhawla ṭawngṭaisakna leh a beihna chhângin LALPAN 1910-ah Amah ringtuah a siam ta a ni (Dec. thlaah). Durtlânga a pêm thu sawi a nih tawh kha. 1918-ah chuan H.K. Dohnûna'n Rêng ram, Zâmpui tlânga Pathian rawngbâwlho tûrin a sâwmna chu Pastor Dâla'n a lo hria, Zt. Vaikhawla hnênah, Senvawna a hnêna thawk zâwk tûra hrilh tûrin a ti a; Senvawn lamah a kal ta a ni. "Khati

tak khân zû i heh a, i sim hnu hian i châk leh thîn em ?" tiin Pastor Thiangan (Haflong) a zâwt a. "Vawi khat chu hlo ka thlawh laiin, chhûn ni sat lai takin ka châk êm êm a, thlâmah ka let halh halh a, ka ṭawngṭai a, a reh ta a; chuta ṭang chuan ka châk leh ta ngai lo," tiin a chhâng. Pastor pakhat chuan, "Ani kha zawng koh bîk (special calling) a ni e," a ti.

Tirhkoh a ni ta; Pathianni tlai khat chu mual inkhâwmnaah Pathian thu a sawi a. Senvawn lal chu a bulah a lo kal a, "Nang hi i ni maw Khawzathanga, kan hlauh êm êm ṭhin kha. I va chhe bing beng e. Vai la lian lo chu ni se chuan, helai thingfâk hian kan vaw let tawp mai tûr che a," a ti a. Ani chuan, "Ka pu, ât lai thu chu i theihnghilh tawh ang u, hei, chhandamna Chanchin Ṭha kan sawi a nih hi; ṭhu la ngaithla ve teh khai," a ti a. Ani chuan vuakthlûkah a vau ta reng mai a, thu pawh chu a sawi thei ta lo a. A tihbuai tâk êm avâng chuan a thin hlui kha a lo thawk ta phat mai a, "E, ka pu, i duhna lai takah hian min han vaw teh; Vânphunga keitê, hniak khat pawh ka tawlh lo ang," a ti ve ta a. Lal chu a kal ta thuai a.

Chak hmingthang Saizahâwla hi a ṭhian, a kawppui ber a ni ṭhîn. Hmâr nêna indo lai khân, Ekchhetea hruai vein, an pathumin Senvawn bul, Saite khua an va bei a, an Zawlbûka silai ṭha ber ber pali an lâksak. Tlawng dunga vai lian lo chho an kâp bawk, lawng pathum an kâp ruak a, sâp leh sipai bungrua an lâksak bawk. Tin, ram chhuahna leh mau tawlhnaah an inkawp fo bawk ṭhîn.

Vanphunga :

(Ziaktu hian a hmuh leh a hriat ngei a ziak a ni a) Kristian a nghaisak dân sawi a nih tawh kha. Vaikhawla, a khuaa zirtîrtu a nih kha chuan mi danglam a ni tawh. Hêng pahnihte hian a tifiah tâwk ang. (1) Zawlbûk thlang lam hla vak loah, sikul (Biak Ina hman bawk) hi sak a ni. Vawikhat chu, an inkhâwm tibuai tûrin Zawlbûka tlangvâl ṭhenkhat chu an bengchheng hle mai a, chu chu Vânphungan a lo hria a, tlangvâlte chu a inah a ko a, a hrâwk nek mai; tih leh ngam chi pawh a ni lo. (2) Kohhran hnênah Sechal a pe a (tûn laia Pathian chawimawina an tih ang hi a ni ang chu) Krismas lawm nân an hmang. A aiawhtu, Liankiaua hi 1919 Harhnaah khân a hlim nasa ve mai, tleirâwl a ni tawh.

Bawṛ rûnah te, France ramah te a khaw tlangvâl an kal ve, khaw khatah chuan a kal hnem pâwl tak an ni ang. Tin, Indopui II-naah khân sipaiah leh indona kawng hrangah ṭhahnem fe an inpe bawk. Hêng zawng zawngah hian mi rama va inphûm an awm lo. Lal leh vântlâng an lâwm, Pathian hnêna lâwmthu sawina tiin, an lal Liankiaua chuan 1945 kum tâwp lamah Se chalin ruai a ṭheh ta hial rêng a ni.

BUNG V-NA

Malsawmna a dawng

Zirtirtu Vaikhawla'n

Lalpa malsâwmna a dawnzia hi, hêngte hian a hrilhfiah tâwk awm hle mai e.

1) A fate, a lawk deuh deuhte—

Dr. Rosiama, L.M.P. (Hons), District Council Chairman hmasa ber.

Lalhmuaka, Lunglei Govt. High School, Headmaster Pension.

Biaklêta, Maj. Subedar (Assam Regiment) pension.

Dr. Tlanthanga, L.M.P. (A pass kumin a boral).

T. Chawma, Agri. Inspector.

Dr. Rosiama, Dr. Tlanthanga leh Biaklêta te chuan, he khawvêl hi an chhuahsan tawh.

2) A kaihhruaina hnuaiah (1913 atanga 1946 inkâr), hetiang hi mi an lo chhuak:

(a) Pastor pathum, Doctor pahnih, Zirtirtu sâwm, Bawrhsâp pisa pabu.

(b) SIPAI LAM— J.C.O (Junior Commission Officer) panga an awm: an zîngah, Hon. Captain pakhat, Maj. Subedar pahnih leh Subedar pahnih.

(c) 1915 atangin Primary exam tûr a tîr chhuak tan a, 1930 thleng khân, chu ekzamnaah chuan, Merit Scholarship hmu phak, pasarih an awm.

Tûn lai dinhmun atanga chhût chuan, eagmah a ni lo a; mahse INDOPUI II-na hma kha chuan, mi-

te ngaihsân a tling. Japan râl lo len (1941) thleng khân, thingtlâng khua pakhat aṭangin, Matric pass pali awmna a awm lo va, Vânbâwngah chauh an awm.

Zirtirtu Vaikhawla Pathian rinna

He sâp hla hian a hril chiang ber âwm e, Zoṭawngin a awm lo.

'A humble, lowly, contrite heart,
Believing, true and clean;
Which neither life nor death can part,
From HIM that dwell within,
—(Ziaktu).

October 1956-ah khawvêl hi chhuahsanin a Lalpa hnênah sawn a ni ta a. Aizâwlah chuan, Makdonal Hill-a kan inah, mi hausa hmasa Pu Pachhûnga te nupa an lo tel tlat chu mak ka ti ngei mai!! (An nu, Pi Chawngi hi, ṭhenawm hnaiah lo chuan a kal ngaiin ka hre lo, chuvâng chuan, a lo tel ve hi mak ka ti êm êmin ka lâwm teh asin). An hawn dâwn chuan, Pu Pachhûnga chu a ding a, "Khawnge thu tlêm kan sawi ang e. Zirtirtu Vaikhâwla hi Zorama inhnial thiam ber a ni. Bawrhsâp fing ber Pu Parry sâp pawh a hnial dang dêr mai. 1926-a Vânbâwnga a kalin Vaikhâwla a ko a, 'I fapain thingnawi a keuh ve tûr a ni, i hria em?' a ti a. Ani chuan, 'Uai, ka pu, Zoram Bawrhsâp emaw i nih ka ti a, thingnawi fawm hotu i ni maw? Thingnawi keuh thu chu, lal leh upate leh tlangvâl pawhin an hriatpui ngai lo a, thingnawi fawm hotute kuta âwm a ni,' a ti a. Pu Parry sâp chu a dang der mai a ni," a ti a. Chutiang a nih chu ka lo hre ngai hauh lo.

A ângchhûnga seiliante zawng zawng hi ringtu nghet tak, zû pawh in lo, kohhran member nghet an ni vek. Tin, Vânbâwng hi hlimna rurain Zoram buai thleng khân a chîm lo; chhandam nih inhriatna (assurance of Salvation) an uar hle mai. 1934 a ka chawlhin, Lamgina (a hnuah Upa a ni) chuan, "Hmuaka, chhandam i nih i inhre tawh em?" mi ti chawt mai a; chutih lai chuan zawhna mak min ka hria a. Saichal inkhâwmpuia hlimna an chan lêh an awm dân chu an duh lo hle mai a, a lo hawnin, khua an luh hmain, chutiang hlimna chu, Vânbâwnga lo thleng ve lo tûrin, ṭawngṭaina an nei. Chhandam nih inhriatnain Phûlên a tihbuai laiin, Pu Mena zin vêlin a tlawh hlauh mai a. An buaina chu a man lawk lova, "Ka hriatfiah hma chu, ka châm ang," a ti a, a han man fuh chuan, "A, hei hi alâwm Sâpram aṭanga, kan rawn kalpui chu," a ti a, lâwm takin a kalsan ta a ni.

Indopui I–naah khân, hnehtu nihna chu khawvêlin British Prime Minister Lloyd George–a hnenah a pe a nih kha. Indopui II–na a lo hnaih hle lai khân Lloyd George–a hming hi an sawi an sawi ṭhîn a. Chuti taka mi hmingthang chu eng ang hmêl pu nge maw ni le? an ti huai huai a. Chutih lai Kristian Tlangau bu tâwp lamah chuan, "Lloyd George–a chu Zirtîrtu Vaikhâwla ang hi a ni," tiin an ziak kher mai a. Hei hian Pu Vaikhâwla hi Zoramah chuan a hming a thang ve tâwk hle a ni tih a tilang.

LEHKHABU A ZIAK TAWHTE:

1. Arithmetic (Pâwl VII aṭanga pâwl X zir) 1956-ah.
2. Zorama zirna lam chhinchhiahna ... ... 1980 ah
3. Pûm titi 1985-ah
4. Zoram – thim ata êngah (Scri[illegible] a la ni ril).

SYNOD PUBLICATION BOARD